

Міністерство освіти і науки України
Донецька обласна державна адміністрація
Департамент освіти і науки
Донецький обласний палац дитячої та юнацької творчості

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДОВІДНИК ІНКЛЮЗІЯ

Слов'янськ – 2020

Схвалено до друку та використання в освітньому процесі науково-методичною радою ДОПДЮТ.

Протокол № 4 від 20.08.2020 р.

Укладачі:

Гриненко Олена Миколаївна, кандидат педагогічних наук, завідувач гуманітарно-науково-технічного відділу Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості

Канзюба Ольга Михайлівна, директор Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості

Термінологічний довідник побудовано за довідково-тлумачним принципом, що дає змогу педагогу у стислій формі і водночас ґрунтовно ознайомитись з термінами й поняттями, які стосуються навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

У пропонованому термінологічному довіднику зроблено спробу максимально повно, з урахуванням сучасних тенденцій в освіті, відобразити термінологію, що розкриває особливості організації освітнього процесу з дітьми з особливими освітніми потребами у закладах позашкільної освіти.

Термінологічний довідник стане в нагоді методистам, педагогам, психологам закладів освіти, батькам дітей з особливими освітніми потребами, усім, кому не байдужа доля таких дітей.

ПРЕФЕЙС

*Здібності дитини набагато важливіші за її недоліки.
Девід Вернер*

Інклюзивна освіта сьогодні з повним правом може вважатися одним із пріоритетів державної освітньої політики України. Перехід до неї зумовлений вже тим, що наша країна ратифікувала Конвенції ООН в області прав дітей та прав інвалідів.

Усі люди різні, і кожен має право відрізнятись від інших, бути не таким, як решта. Діти народжуються з великими потенціальними можливостями пізнавати світ у всій його красі, жити, розвиватись і творити в ньому. Дитина з особливими освітніми потребами – не пасивний член суспільства, а особистість, яка має право на задоволення власних соціальних потреб. У цьому зв'язку головною метою соціального розвитку сучасного суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, в тому числі й дітей з особливими освітніми потребами.

Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти.

Потреба у термінологічному довіднику зумовлена поширенням в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами що є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав таких дітей на якісну освіту.

У вирішенні зазначених завдань беруть участь різні освітні ланки. Утім, саме творчий простір позашкільля є не лише ефективним інститутом соціалізації дітей та молоді, який володіє суттєвим соціально-педагогічним потенціалом, але також однією з найбільш мобільних ланок у загальній системі освіти України. Відповідно заклади позашкільньої освіти реалізують актуальні, такі що відповідають сучасним соціально-освітнім тенденціям, напрями роботи з дітьми та молоддю, зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами.

У термінологічному довіднику узагальнено поняттєво-термінологічний апарат, який стосується навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами і який використовується міжнародною та українською фаховою спільнотою.

Термінологічний довідник стане в нагоді методистам, педагогам, психологам закладів позашкільньої освіти, батькам дітей з особливими освітніми потребами, усім, кому не байдужа доля таких дітей.

А

Адаптація (далі – А.) – пристосування дитини до існуючих в суспільстві вимог і критерій оцінки за рахунок присвоєння норм і цінностей даного суспільства. За своєю сутністю А. тісно пов'язана з процесом соціалізації, інтеріоризації норм та цінностей нового соціального середовища, способів предметної діяльності, а також форм соціальної взаємодії, що склалися в ньому.

Процес А. індивіда за критерієм домінуючої форми адаптивної діяльності можна умовно розділити на *три етапи*:

- *орієнтаційний* (спрямований на ознайомлення адаптантів з соціальним середовищем);
- *оціночний* (відбувається диференціація соціального досвіду та способу життя на взаємоприйнятний та взаємовідхилений відбір можливих за нових умов форм та способів діяльності згідно з установками та ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися у індивіда);
- *сумісності* (суб'єкт досягає стану адаптованості).

Індикатором А. вважається соціальний статус індивіда в цьому середовищі, а також його психологічна задоволеність цим середовищем в цілому або його важливими елементами.

Адаптація навчальна – процес активного пристосування дитини до вимог нового середовища за допомогою різноманітних засобів.

Адаптація освітнього процесу – підхід, що змінює характер навчання, не змінюючи суттєво зміст, понятійну сутність освітнього завдання та очікувані результати шляхом пристосування освітнього середовища, освітнього процесу, освітньої програми, добору методів і засобів навчання відповідно до дитини з особливими освітніми потребами.

Адаптація соціальна (*соціальне пристосування*) (далі – А.с.) – процес або результат процесу, який передбачає гармонійне з точки зору індивідуальних прагнень людини задоволення її потреб, створення умов для її здорового, щасливого життя в суспільстві. А.с. має *дві форми*:

- *активну* (індивід прагне вплинути на середовище, змінити його, тобто активно входить у процес соціалізації);
- *пасивну* (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосуватися до особистих норм, оцінок, засобів діяльності).

Показники пасивної соціальної адаптації – перехід в інше соціальне середовище, аномія та різні види порушень у ціннісно-нормативній системі суспільства, відхилення поведінки.

Адаптивність – інтегративна властивість, яка характеризує ступінь психологічної адаптації особистості і визначається відповідністю (власне адаптивність), відносною невідповідністю (неадаптивність) або крайнім ступенем невідповідності і відсутністю можливості адаптації (деадаптивність) між цілями, устремліннями індивіда і досягнутими результатами.

Аномалія (далі – А.) – ненормальність, неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірності розвитку. А. в педагогіці й психології – відхилення особи від нормального фізичного і розумового розвитку. У зв'язку з

компенсаторною здатністю головного мозку можлива широка педагогічна робота з такими дітьми.

Аномальний розвиток – значне відхилення від умовно-вікових норм фізичного чи психічного розвитку, спричинене вродженими або набутими дефектами, що зумовлює потребу спеціальних умов навчання, виховання, життєдіяльності.

Артикуляційна гімнастика – сукупність спеціальних вправ, спрямованих на зміцнення м'язів артикуляційного апарату, розвиток сили, рухливості і диференційованості рухів органів, що беруть участь в процесі мовлення. Вона включає вправи на відпрацювання певних положень губ, язика, м'якого піднебіння, необхідних для правильного вимовляння як всіх звуків, так і кожного звуку тієї чи іншої фонетичної групи.

Асоціалізація – засвоєння особистістю норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки, які спричинюють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і суспільства.

Б

Безбар'єрне середовище – середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей з функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

Біоенергопластика – включає три базові поняття: «біо» – людина як біологічний об'єкт; «енергія» – сила, необхідна для виконання певних дій; «пластика» – плавні рухи тіла, рук, які характеризуються безперервністю, енергетичною наповненістю, емоційною виразністю. Іншими словами – це з'єднання рухів органів артикуляційного апарату з рухами кисті руки. Сприяє залученню інтересу дітей до виконання вправ, сприяє розвитку артикуляційної, пальчикової моторики, вдосконаленню координації рухів, розвитку пам'яті, мислення. *Послідовність виконання:* спочатку розучують вправи без використання рухів рук, потім поступово підключають вправи з біоенергопластикою. Рука дитини підключається тільки при повному освоєнні артикуляційної вправи (спочатку ведуча рука).

Будинок дитини – заклад дошкільної освіти системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років.

В

Взаємодія педагога і вихованців в освітньому процесі – взаємний вплив дорослого і дітей, у процесі якого здійснюється їхній взаєморозвиток. Каналами взаємодії в освітньому процесі є діяльність і взаємини педагога й вихованців. Модель педагогічної взаємодії визначає характер педагогічної системи.

Взаємодія соціальна – форма соціальної комунікації або спілкування двох осіб чи спільнот, у якій систематично здійснюється взаємодія, реалізується соціальна дія кожного із партнерів. Досягається пристосування дій іншого, спільність у розумінні ситуації і певна узгодженість. Взаємодія соціальна спеціально організовуються під час проведення ділових ігор, які є методом вивчення внутрішньо- і міжорганізаційних взаємодій.

Виключення – ситуація, коли учнів у будь-який спосіб, прямо чи опосередковано, позбавляють доступу до освіти або відмовляють у такому доступі.

Відновлювальне навчання (далі – В.н.) – навчання, спрямоване на відновлення функцій, порушених внаслідок якогось захворювання. Особливо велике значення має В.н. у випадках ураження головного мозку або периферійної нервової системи, які ведуть до порушення функцій руху, мовлення, письма, читання тощо.

Вплив – процес і результат зміни людиною поведінки, установок, уявлень іншої людини.

Г

Гармонійний розвиток – співвіднесеність та збалансованість усіх сторін розвитку особистості: розумового, фізичного, морального, трудового й естетичного. Їх пропорційність та погоджена єдність.

Гігієна навчальних занять – система оптимальних, науково обгрунтованих вимог до організації освітнього процесу – нормування розумових і фізичних навантажень, раціональна організація занять.

Гіперактивність, або гіперкінетичний синдром – комплексне порушення поведінки і пізнавальних процесів. Ці розлади дають про себе знати у перші п'ять років життя. Проявляється не властивими для типового розвитку дитини неухважністю, відволіканням, імпульсивністю, підвищеною руховою активністю, що проявляються в різних ситуаціях і зумовлюють стійку соціальну чи шкільну дезадаптацію. Педагоги, які навчають таких учнів, завжди мають звертати увагу на те, щоб матеріали та методи роботи були більш активними, а також постійно їх оновлювати.

Групи ризику – категорії дітей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодиноці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті. Все це в результаті може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу, біологічної загибелі.

Гуманізація виховання – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників

навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, добротності.

Гуманізація навчання – утвердження особистості як найвищої соціальної цінності, сприяння якнайповнішому розкриттю здібностей дітей, володіння ними загальнолюдськими й національними цінностями.

Гуманізація освіти – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей.

Гуманність (*далі* – Г.) – загальна позитивна внутрішня установка педагога на сприймання дитини, прагнення розуміти її потреби, інтереси, постійне сприяння розвитку як того, що становить основу її загальнолюдської сутності, так і того, що визначає її своєрідність, неповторність, тобто того, завдяки чому дитини стає індивідуальністю.

Д

Десоціалізація – зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, входженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Дефект – фізична чи психічна вада, яка викликає порушення розвитку дитини.

Дефектолог – спеціаліст з повною вищою освітою за спеціальністю дефектологія – за напрямками: олігофренопедагогіка, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, логопедія.

Дитячі будинки-інтернати (*далі* – Д.б-і.) – медико-соціальні установи, які призначаються для довшого проживання в них дітей, які мають дефекти у розвитку. В такі будинки приймаються діти до 18-ти років, які мають відхилення від норми у фізичному чи розумовому розвитку і які потребують догляду і медичного обслуговування, а також соціально-трудової адаптації. Перелік медичних показань і протипоказань по прийому дітей у Д.б-і. затверджуються Міністерством охорони здоров'я України.

Диференційоване викладання (*далі* – Д.в.) – створення освітнього середовища та організація освітнього процесу задля забезпечення учням з ООП можливості успішного опанування курикулуму на максимальному для кожного рівні. Д.в. фокусується переважно на методах і прийомах роботи на уроці/занятті (як педагога, так і учнів), що забезпечують оптимальний та результативний освітній процес, ураховують відмінності різноманітного учнівського колективу, а також дають змогу належним чином засвоїти визначені курикулумом стандарти.

Д.в. орієнтує на врахування в освітньому процесі таких учнівських характеристик:

- *рівня підготовленості* (через варіювання темпу навчання та міри складності матеріалу);
- *стилів навчання* (через організацію різноманітних видів діяльності, для того щоб учні отримували та опрацьовували інформацію в різні способи і на різних рівнях);
- *інтересів* (через опору на зацікавлення та бажання учня опанувати певну тему чи виробити конкретне вміння).

Ці аспекти беруться до уваги під час планування, організації навчання, зваженого варіювання змісту, процесу та/або продуктів навчальної діяльності, передбачених окремим розділом програми чи темою уроку/заняття.

У диференційованому викладанні, застосовуються:

- *адаптації* (змінюють характер навчання, не змінюючи при цьому навчальний зміст та понятійну складність навчальних матеріалів/завдань). В освітньому процесі забезпечують якість навчання та однакові можливості для всіх учнів у доступі до всіх видів діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. *Адаптація застосовується до таких аспектів: середовище* (зміни в організації/облаштуванні кімнати для занять, порядок розміщення робочих місць учнів, розподіл на групи тощо); *освітній процес* (використання методів, зміни у проведенні навчальних занять, наданні навчальних матеріалів тощо); *матеріали* (пристосування матеріалів до індивідуальних потреб учнів);
- *модифікації* (рідше) (змінюють характер навчання, змінюючи при цьому зміст та понятійну складність (повноту) навчального матеріалу/завдань). *Скорочення змісту матеріалу* (участь лише в окремих видах діяльності, виконання певних завдань, опанування частини навчальної програми). *Зниження рівня вимог* (засвоєння частини матеріалу, написання завдання в іншому темпі, іншого обсягу, диктування розв'язання задачі асистенту педагога тощо).

Діти з особливими освітніми потребами (далі – з ООП, special education needs (SEN), широко використовується країнами-членами Організації економічного розвитку та співпраці) – поняття, яке має поступово витіснити з масового вжитку такі терміни, як «аномальний розвиток», «порушення розвитку», «відхилення в розвитку». Цей термін не визначає нормальності дитини, а акцентує увагу на тому, що вона має потребу у створенні особливих умов для її навчання, аби зробити своє життя більш комфортним і максимально наближеним до життя «звичайних» людей. Зокрема, освіта таких дітей має здійснюватися за допомогою специфічних засобів.

Діти з особливими освітніми потребами – діти, чії потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних із навчанням, засвоєнням знань, умінь та навичок. Діти, які мають ООП, – це назва не тільки для тих, хто страждає на психічні й/або фізичні порушення, а також для тих, хто їх не має. Адже необхідність у спеціальній освіті може виникнути під впливом будь-яких соціокультурних факторів.

Дітей, що мають особливі освітні потреби, сучасна наука розподіляє на три групи: діти з характерними обмеженими можливостями за станом здоров'я; діти, які зазнали труднощів під час навчання; діти, які живуть у несприятливих умовах.

Для кожної дитини з ООП характерні свої особливості. За цією ознакою дітей розподіляють на такі *групи*:

- для яких характерні *порушення слуху* (повна або часткова відсутність слуху);
- з *проблемним зором* (повна або часткова відсутність зору);
- діти з *інтелектуальними аномаліями* (ті, у яких має місце затримка психічного розвитку);
- у яких *порушення мовлення*;
- які мають *проблеми з опорно-руховим апаратом*;
- зі *складною структурою порушень* (сліпоглухонімі тощо); *аутисти*;
- діти, які мають *емоційно-вольові порушення*.

Фахівці виокремлюють *особливі освітні потреби, які є загальними для дітей, незважаючи на розбіжності в їхніх проблемах, а саме:*

- навчання дітей з ООП має починатися одразу, щойно було виявлено порушення в нормальному розвитку (дозволить не втратити час та досягти максимального результату);
- використання специфічних засобів для здійснення навчання;
- до навчальної програми слід увести спеціальні розділи, яких немає в стандартній програмі закладу освіти;
- диференціація й індивідуалізація навчання;
- можливість максимально розширити процес інклюзії за межі закладу освіти;
- продовження процесу інклюзивного навчання після закінчення навчання в закладі освіти, надання можливості молодим людям вступити до вишу;
- участь кваліфікованих фахівців (лікарів, психологів та ін.) у навчанні дитини з ООП, залучення батьків до освітнього процесу.

Для дітей з особливими освітніми потребами характерні такі загальні недоліки:

- нестача знання про довкілля, обмежений світогляд;
- проблеми загальної та дрібної моторики;
- загальмованість у розвитку мовлення;
- труднощі в довільному регулюванні поведінки;
- проблеми у спілкуванні;
- проблеми з пізнавальною діяльністю;
- песимізм;
- невміння поводитися в суспільстві й контролювати власну поведінку;
- низька або занадто висока самооцінка;
- невпевненість у власних силах;

- повна або часткова залежність від інших.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами передбачає розв'язання таких завдань:

- організація системи освіти дітей з особливими освітніми потребами у такий спосіб, щоб максимально активізувати бажання дітей пізнати світ, сформувати у них практичні знання та вміння, розширити світогляд;
- диференційоване навчання дітей з особливими освітніми потребами для того, щоб виявити й розвинути вроджені здібності учнів;
- стимулювання до самостійних дій та ухвалення власних рішень;
- формування й активізування пізнавальної активності дітей;
- викладення основ наукового світогляду;
- забезпечення всебічного розвитку самодостатньої особистості, яка могла б адаптуватися в сучасному соціумі.

Звертатися до дітей з особливими освітніми потребами варто так само, як і до їхніх однолітків, обговорюючи з ними ті самі теми та проблеми.

Необхідно використовувати слова й поняття, що не створюють стереотипи мислення, наприклад:

- *інвалід* – людини (дитина), що має інвалідність, особа з інвалідністю, особа з обмеженими можливостями, особа з особливими потребами;
- не інвалід – «звичайна» людина.

Уникайте слів і понять, що створюють стереотипи мислення, зокрема:

- хворий, каліка, скалічений, деформований, неповноцінний, дефективний;
- нормальний, здоровий (порівняно з інвалідом);
- людина (дитина), що використовує інвалідний візок;
- людина, що пересувається на візку;
- вроджена інвалідність, інвалід з дитинства;
- дитина із затримкою у розвитку;
- учень, що повільно навчається;
- загальмований, недоумкуватий, відсталий, розумово неповноцінний, даун, монголоїд, даунята;
- сліпий, незрячий, інвалід зору;
- божевільний, псих;
- сліпий, як кріт (ніколи), геть сліпий;
- глухий, нечуючий, слабочуюча людина;
- людина з труднозами у спілкуванні.

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку – діти, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Додаткові освітні послуги – комплекс заходів із системного психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання і виховання.

Е

Емпатія – співпереживання, здатність відчувати почуття іншої людини і відповідне виявлення своїх почуттів.

Ерготерапія – сприяє розвитку координаційних здібностей реакцій рівноваги, загальної та дрібної моторики, моторного планування, покращує інтеграцію сенсорної інформації, а також регулює рівень активності.

Ж

Життєва компетентність – здатність дитини з ООП застосовувати на практиці знання, досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації і соціально-побутової адаптації, набуті у процесі навчання та комплексної реабілітації.

Жестів мова (далі – Ж.м.) – система умовних знаків, утворених рухами рук, мімікою обличчя, рухами тіла. Як додатковий засіб спілкування людей звичайно комбінується з усним мовленням. Для спілкування глухонімих існують складні системи Ж.м. Цій мові глухонімих дітей навчають у спеціальних школах.

З

Звукотерапія – один із засобів валеологічного виховання та навчання, який передбачає роботу з піснями, віршами, що має сприятливий вплив на всі органи, особливо на серцево-судинну систему, посилює захисно-адаптаційні реакції організму. Види співу: спів окремо або злито, з оплесками, з різною інтонацією та мімікою, спів з наслідуванням, вібрація звуком, спів голосних звуків із метою запам'ятати їх і потім безпомилково поділяти слова на склади (скільки голосних – стільки складів).

Здоров'язбереження в освітньому просторі – освітній процес, що не завдає прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює безпечні та комфортні умови перебування дітей в закладі освіти, забезпечує індивідуальну освітню траєкторію дитини, запобігає стресам, перевантаженню, втомі, сприяючи цим збереженню і зміцненню здоров'я вихованців.

Здоров'язбережувальні освітні технології – сукупність засобів, методів, форм, прийомів організації та здійсненні освітнього процесу, спрямованого на підтримку і збереження здоров'я учнів.

І

Ігрова терапія (далі – І.т.) – метод лікувально-педагогічного впливу на дітей і дорослих, які страждають емоційними порушеннями, страхами, невротами тощо. Гра як засіб ігрової терапії сприяє катарсичній розрядці почуттів. Це терапія засобами ігрової діяльності, тобто вибудовування відносин між дорослим і дитиною за допомогою гри, у якій дитина відчуває себе

значущою особистістю, яку цінують і люблять. Це використання емоційних, пізнавальних та фізичних здібностей дитини з метою корекції порушеного розвитку і поведінки.

Інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими розладами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження життєдіяльності.

Інвалідність – перешкоди або обмеження діяльності людини з фізичними, розумовими, сенсорними та психічними відхиленнями, спричинені наявними в суспільстві умовами, за яких людей виключають з активного життя.

Індекс інклюзії – добірка практичних матеріалів, спрямованих на планування дій зі створення та розвитку в закладах освіти інклюзивного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Індивідуальна навчальна програма – документ, що визначає зміст, систему знань, навичок і вмій, які мають опанувати учні в освітньому процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з ООП, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Індивідуальна програма реабілітації – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Індивідуальне навчання – одна із форм організації освітнього процесу, при якій здійснюється педагогічний вплив на учня, котрий перебуває поза колективом.

Індивідуальний навчальний план (ІНП) – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Індивідуальний освітній маршрут – орієнтація на пошук індивідуальних моделей соціалізації, що сприяють використанню внутрішніх сутнісних сил і можливостей конкретної людини; надання дитині та її сім'ї права обирати навчальні програми й заклади з урахуванням інтересів і проблем, індивідуальності дитини.

Індивідуалізація навчання – організація освітніх умов для максимальної реалізації суб'єктної позиції дитини у процесі навчання, тобто усвідомлення нею мети та завдань навчання, можливість обирати навчальний матеріал, форми й методи розв'язання навчальних завдань.

Інклюзивна культура – система цінностей, що забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б

стимулювала учнів до співпраці і взаємодопомоги. Така інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, що сприймається і поділяється усіма. Розвиток закладу освіти стає постійним і безперервним процесом.

Інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах закладу освіти для дітей з типовим розвитком.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з ООП. Філософія інклюзії базується на вірі в те, що кожна людина з вадою має отримати освіту і житлові умови, які б якомога ближче відповідали нормальним. Вона передбачає істотні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності закладів освіти. Увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості навчання. Діти з ООП стають частиною нашого життя, вони включаються в заклади освіти, оточення, спільноти. До них ставляться як до рівних і як таких, що заслуговують на повагу і сприйняття їх такими, як вони є. Це те право, яким всі ми користуємось як члени суспільства.

Мета інклюзії в освіті – ліквідація соціальної ізоляції (виключення), що є наслідком негативного ставлення до поняття різноманітності. Відправною точкою цього поняття є переконання, що освіта є одним із основоположних прав людини і основою для більш справедливого суспільства.

Функції інклюзивної освіти:

- *правова* (забезпечення права дітей з ООП на здобуття освіти в умовах звичайних закладів освіти за місцем проживання дитини); попередження і боротьба з виключенням в освіті; виявлення і усунення чинників, що перешкоджають реалізації права дитини з ООП на освіту на умовах рівності і доступності);
- *соціалізації* (засвоєння дітьми з ООП широкого кола цінностей, соціальних ролей і очікувань, на основі яких складається повсякденне життя людей, а також цінностей, що пропагуються закладом освіти);
- *виховна* (формування позитивного і толерантного ставлення суспільства до осіб з ООП як до рівних, створення соціокультурного середовища; формування у дітей з ООП почуття поваги і власної гідності, усвідомлення, що вони є повноцінними членами суспільства);
- *освітня* (засвоєння дітьми з ООП системи знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку потенціалу та подальшої успішної інтеграції у суспільство);
- *економічна* (підготовка осіб з ООП до трудової діяльності, розвиток і використання їхнього потенціалу на ринку праці; зменшення кількості громадян, що перебувають на соціальному забезпеченні у держави).

Учням з ООП інклюзивна освіта:

- дає змогу покращувати навчальні результати;
- забезпечує відповідні їхній віковій категорії рольові моделі в особі однолітків;
- створює можливості для навчання в реалістичному/природному середовищі;
- допомагає формувати комунікативні, соціальні й академічні навички;
- забезпечує рівний доступ до навчання;
- дає змогу підвищувати самооцінку й відчувати себе частиною цілого;
- розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків.

Учням з типовим розвитком інклюзивна освіта:

- допомагає підвищувати чи підтримувати рівень успішності;
- створює відповідне середовище для виховання поваги до відмінностей і розмаїття;
- розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків;
- надає стимули до співпраці;
- допомагає розвинути в собі такі риси, як творчість і винахідливість;
- дає змогу набувати лідерських навичок;
- забезпечує можливість навчатися на основі ширшого набору форм і методів роботи.

Педагогічному персоналу інклюзивна освіта:

- допомагає налагодити співпрацю й застосовувати командний підхід до вирішення проблем і шляхи подолання труднощів;
- забезпечує можливості для професійного розвитку;
- допомагає усвідомити важливість розроблення програм навчання для дітей із ООП;
- дає змогу збагатити власну палітру методів і прийомів викладання та навчальних стратегій.

Адміністрації закладу освіти інклюзивна освіта:

- допомагає виробити спільні переконання й цінності щодо інклюзії дітей з ООП;
- забезпечує можливість користуватися широким набором ресурсів і видів підтримки та обирати оптимальні їх варіанти;
- допомагає сформулювати позитивне ставлення до розмаїття, тобто усвідомити, що кожна особистість своїми унікальними рисами та здібностями сприяє збагаченню людської спільноти;
- надає стимули, що надихають до здійснення перетворень, посилює здатність змінювати ситуацію на краще;
- допомагає зміцнити відчуття громади.

Батькам інклюзивна освіта:

- надає можливості для співпраці й активнішого залучення до життя шкільної громади;

- забезпечує можливість вибору в їхньому прагненні забезпечити якісну освіту своїй дитині;
- допомагає краще усвідомити розмаїття шкільної та загальної громади;
- надає стимули й заохочує до спілкування з іншими батьками для отримання підтримки й інформації;
- допомагає сформулювати чітку мету й створити реальне майбутнє для своєї дитини.

Для громади/суспільства інклюзивна освіта:

- дає змогу зрозуміти потреби й здібності всіх учнів;
- забезпечує відображення закладом освіти істинного розмаїття громади;
- демонструє соціальну цінність рівності;
- сприяє утвердженню громадянських прав усіх людей.

Компоненти готовності педагога до роботи в умовах інклюзивної освіти:

- мотиваційний;
- когнітивний;
- діяльнісний.

Вимоги до педагога:

- всебічне вивчення анамнезу дитини;
- розуміння її особливостей;
- знання закономірностей розвитку;
- вивчення психічних якостей;
- вміння спостерігати за дитиною та регулювати її навантаження;
- вміння адаптувати навчальні плани так методиками до специфічних потреб дітей;
- створювати оптимальні умови для спілкування та адаптації до соціального середовища.

Інклюзивне навчання (далі – І.н.) – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. І.н. забезпечує доступ до освіти дітей з ООП у закладах освіти за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей.

Інклюзивне навчання дітей з ООП покликане виконувати такі функції:

- *розвивальну* (припускає, що процес навчання, спрямований на розвиток повноцінної особистості учня, сприяє набуттю дітьми відповідних знань, умінь і навичок);
- *освітню* (сприяє формуванню у них базових знань, які стануть основою так званого інформаційного фонду; також існує об'єктивна необхідність розвивати у цих дітей практичні навички, які допоможуть їм та в подальшому суттєво спростять їхнє життя);

- *виховну* (спрямована на формування всебічного й гармонійного розвитку особистості; з цією метою учням викладають літературу, мистецтво, історію, фізичну культуру тощо);
- *корекційну* (передбачає вплив на дітей шляхом застосування особливих методів і прийомів, які стимулюють пізнавальні можливості).

Інклюзивне навчання як освітній особистісно орієнтований процес передбачає залучення дитини в загальноосвітнє середовище, забезпечення доступності освітніх програм шляхом диверсифікації (зміна, різноманітність) різноманітних форм та методів, забезпечення гнучкості курикулуму, адаптації дидактичних технологій та надання додаткових освітніх послуг і підтримки.

Основна ідея інклюзивного навчання у системі позашкільної освіти – реалізація індивідуального творчого потенціалу дитини з урахуванням природних нахилів, здібностей, індивідуальних можливостей та добір оптимальних шляхів її самореалізації з метою становлення соціально компетентної особистості.

Індивідуалізація інклюзивного навчання дітей з ООП у системі позашкільної освіти:

- індивідуально орієнтована допомога дитині у задоволенні власних потреб та інтересів;
- створення умов для розвитку особистості дитини;
- підтримка дитини у самореалізації.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів реалізації прийомів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Дорожня карта розвитку інклюзивного освітнього середовища в системі позашкільної освіти:

- прийняття педагогічним колективом ідеї інклюзії;
- архітектурна доступність будівель;
- створення безпечних умов;
- безбар'єрний простір;
- проведення комплексної діагностики («аудиту безпеки»);
- забезпечення педагогічними кадрами;
- створення команди супроводу;
- формування корпоративної культури;
- якість освітнього середовища;
- гуманність взаємовідносин;
- фінансово-економічна діяльність;
- використання спеціальних засобів освітнього процесу;
- самооцінювання (аудит діяльності інклюзивних груп в системі позашкільної освіти).

Інклюзивний підхід в освіті – процес урахування і задоволення різноманітних потреб усіх дітей, які мають навчатися шляхом розширення участі у навчанні, культурному та суспільному житті, а також скорочення масштабів відчуження в межах освіти та за її допомогою. Інклюзивний підхід

передбачає внесення змін і коректив до змісту, підходів, структур і стратегій на основі єдиної концепції, яка охоплює всіх дітей відповідної вікової групи, та переконання в тому, що навчання дітей є обов'язком формальної системи освіти.

Інклюзивна політика – побудова чіткої структури цілей і принципів керування освітнім процесом. Стратегія роботи закладу освіти спрямована на формування інклюзивного освітнього середовища для всіх учнів. Вона заохочує заклад охоплювати всіх дітей, які проживають у даній місцевості, і докладати зусиль для мінімізації чинників, що призводять до їх виключення. Політика щодо надання підтримки регулює всі заходи, які посилюють спроможність закладу освіти враховувати у своїй діяльності різноманітні ООП, виходячи з принципу цінності кожної дитини.

Інклюзивна практика – шляхи розвитку того, чого і як навчають і навчаються на основі інклюзивних цінностей і політики; як інклюзивні цінності впливають на структурування та зміст освітнього процесу. Освітній процес будується таким чином, що в навчанні від початку враховуються ООП. Передбачається, що діти, допомагаючи одне одному, самі стають ресурсом для навчання. Дорослі співпрацюють між собою і всі разом несуть спільну відповідальність за навчання дітей.

Інклюзивна школа – модель закладу освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Основні принципи інклюзивної школи:

- всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- заклади освіти мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- діти з ООП мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

Інклюзивні принципи – система базових вимог, що забезпечує ефективність інклюзивної освіти. Інклюзивне навчання в закладах освіти ґрунтується на спеціальних дидактичних принципах, яких необхідно дотримуватися під час планування й організації занять, а саме, принципів:

- *педагогічного оптимізму* (ґрунтується на тому, що вчитися можуть усі діти);

- *диференційованого та індивідуального підходів* (спрямований на створення сприятливих умов навчання, що враховують як індивідуальні особливості кожної дитини, так і її специфічні особливості, властиві дітям із конкретною категорією порушення розвитку);
- *ранньої педагогічної допомоги* (однією з умов успішної корекційно-педагогічної допомоги учням є забезпечення раннього виявлення й раннього діагностування відхилень у розвитку дитини для визначення особливих освітніх потреб);
- *діяльнісного підходу в навчанні й вихованні* (корекційно-компенсувальна спрямованість освіти (спирається на здорові сили учня) побудова освітнього процесу з використанням збережених аналізаторів, функцій і систем організму згідно з етимологією кожного конкретного порушення розвитку);
- *соціально-адаптувальної спрямованості освіти* (дозволяє сформулювати різні структури соціальної компетентності та психологічну підготовленість дитини до життя в навколишньому соціокультурному середовищі);
- *розвитку мислення, мовлення й комунікації як засобів спеціальної освіти* (за цим принципом створюють специфічні умови щодо корекційно-педагогічної допомоги з розвитку мовлення, мислення та спілкування);
- *необхідності спеціального педагогічного керівництва* (навчально-пізнавальна діяльність дитини з ООП вимагає постійного й тривалого керівництва з боку педагогів).

Інклюзивно-ресурсний центр – установа, що створюється з метою забезпечення права дітей з ООП віком від 12 до 18 років на здобуття дошкільної і загальної середньої освіти в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг і забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу.

Інститути соціалізації – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків (сім'я, школа, неформальні організації, засоби масової інформації тощо).

Інтегроване навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку – навчання і виховання дітей з різними дефектами психофізичного розвитку в закладах освіти разом із дітьми, які нормально розвиваються, за умови, що ці діти за наявності індивідуальних засобів корекції дефекту зможуть встигати за темпом навчання решти дітей.

К

Кабінет психологічного розвантаження – вдосконалений варіант кімнати відпочинку, в якій створені оптимальні умови для швидкого і ефективного зняття емоційного перенапруження, відновлення працездатності, проведення психотерапевтичних та психогігієнічних заходів.

Кінезіологія – наука про розвиток головного мозку через рух. Кінезіологія розглядає мозок людини як комп'ютер, в якому вже закладена інформація про усі функціональні зв'язки в організмі. Мозок накопичує інформацію і здатний вирішувати будь-яке завдання, пов'язане з регуляцією функцій організму.

Кінезіологічні вправи – комплекс рухів, які дозволяють активізувати міжпівкульну взаємодію, відбувається синхронізація роботи півкуль, півкулі обмінюються інформацією. Покращують розумову діяльність, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, формують просторові уявлення.

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами – взаємоузгоджена комплексна діяльність фахівців за участі батьків дитини з ООП, спрямована на створення необхідних умов в освітньому процесі, з метою розвитку особистості дитини, засвоєння нею знань, умінь і навичок, її самореалізації та соціалізації.

Компенсація – відновлення недорозвинутих чи порушених психофізичних функцій шляхом використання збережених чи перебудови частково порушених функцій.

Комуникативна система обміну картинками (Picture Exchange Communication System – PECS) – форма допоміжної альтернативної комунікації, що дає змогу компенсувати недостатність мовленнєвих навичок у процесі комунікації і сприяє налагодженню продуктивного контакту.

Комфортні умови – умови, за яких дитина з ООП могла б опановувати адаптовану для неї навчальну програму в зручному темпі й у відповідному обсязі.

Корекція – система спеціальних та загальнопедагогічних засобів, спрямованих на послаблення або подолання вад психофізичного розвитку і відхилень у поведінці дітей та підлітків. Корекцію розуміють як виправлення окремих дефектів (наприклад, корекція звуковимови, письма, читання, зору, слуху) і як цілісний вплив на особистість дитини в процесі її навчання, виховання і розвитку. У рамках єдиного освітнього процесу корекції характеризується як сукупність корекційно-виховної та корекційно-розвивальної діяльності.

Корекційне виховання – виховання типологічних властивостей і якостей особистості, інваріативних предметній специфіці діяльності (пізнавальній, трудовій, естетичній), які дозволяють адаптуватись у соціальному середовищі.

Корекційна робота – система спеціальних прийомів, спрямована на подолання або послаблення вад розвитку дітей.

Корекційний розвиток – виправлення (подолання) недоліків розумового і фізичного розвитку, удосконалення психічних і фізичних функцій збереженої сенсорної сфери і нейродинамічних механізмів компенсації дефекту.

Корекційно-виховна робота – основа реабілітаційного процесу дітей з ООП; цілеспрямований комплексний вплив на різноманітні сторони особистості, яка перебуває в аномальному стані.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з ООП у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Курикулум інклюзивної освіти – загальна концепція навчання дітей з ООП, що визначає знання, вміння, установки та методи їх формування.

Складові курикулуму – дають можливість ефективно реалізовувати його в різноманітному учнівському колективі:

- *зміст* (специфічні для навчальної дисципліни компетентності, визначені стандартом);
- *стратегії викладання* (набір методів і прийомів, що мають допомогти учням опанувати компетентності та навчитися вчитися самостійно);
- *форми роботи* (великі й малі групи, самостійна робота, навчання в парах тощо).

Курикулум складається з двох рівнів:

- *основного* – базового (основи грамотності, рахунок, сенсорні поняття, соціально-побутове орієнтування, правила поведінки);
- *спеціалізованого* – варіативного (музика, трудове навчання, спорт, інформатика, художня праця).

Л

Логопед (учитель-логопед) – спеціаліст, який має повну вищу освіту за спеціальністю «Логопедія». Здійснює навчально-корекційну, компенсаторну, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

Логопедична група (*далі* – Л.г.) – колективний вплив на дитину з боку вчителя-логопеда, вихователів, психолога, музичного керівника, інструктора з фізичного виховання, медичної сестри.

Всі заняття проводяться в ігровій формі. В Л.г. проводиться спеціально організоване навчання і виховання за планом, який охоплює такі напрями корекційної роботи з дошкільниками: розвиток рухливості органів артикуляційного апарату – артикуляційна гімнастика, розвиток фонематичних процесів, розвиток дрібної моторики – пальчиковий тренінг, усунення вад звуковимови, збагачення словникового запасу, вдосконалення граматичної сторони мовлення, підготовка до навчання грамоти.

Логопедична школа (*далі* – Л.ш.) – спеціальна школа для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Крім загальних завдань, які стоять перед масовою школою, Л.ш. має на меті виправлення недоліків усного мовлення,

читання й письма, забезпечення трудової підготовки в обсязі спеціальних програм, встановлених Міністерством освіти, психічне й фізичне оздоровлення завдяки правильній організації життя дітей і корекційно-виховній роботі (лікувальна гімнастика, масаж, фізіотерапія тощо). В Л.ш. приймаються діти, які мають нормальний слух, але позбавлені можливості навчатися в масовій школі у зв'язку з недорозвитком мовлення.

М

Медико-педагогічна комісія (далі – М.-п.к.) – організується для медико-педагогічного вивчення дітей з тими чи іншими дефектами для встановлення діагнозу й направлення їх у спеціальні заклади освіти або оздоровчі установи. До її складу входять дитячий психоневролог або лікар іншої спеціальності, педагог-дефектолог, логопед і педагог масової школи. М.-п.к. надає консультації педагогам та батькам щодо режиму навчання й виховання аномальних дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Медико-психологічна підтримка – вид діяльності педагога, психолога закладу освіти, спрямована на створення умов для надання медико-психологічної допомоги дітям, які мають проблеми у фізичному та психоемоційному розвитку.

Мнемотехніка – система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують об'єм пам'яті завдяки додатковим асоціаціям, організація навчального процесу у вигляді гри. Використання мнемотехніки стає в наш час найактуальнішим способом. Мнемотехнічні прийоми працюють шляхом переходу інформації в образи (слухові, зорові і графічні).

Мнемотехніка допомагає розвивати:

- асоціативне мислення;
- зорову і слухову пам'ять;
- зорову і слухову увагу;
- уяву.

Завдання мнемотехніки:

- удосконалювати зорове і слухове сприймання;
- формувати у дітей навички запам'ятовування;
- вчити дітей управляти своєю увагою, зробити її «слухняною»;
- стимулювати інтелектуальний розвиток дитини;
- вчити запам'ятовувати будь-яку інформацію.

Модифікація освітніх програм – трансформація характеру викладання навчального матеріалу шляхом змін освітніх цілей, змісту та/або концептуальної складності навчального завдання для конкретної особи з ООП, у тому числі шляхом спрощення змісту і скорочення матеріалу, інтеграції двох або більше навчальних предметів.

Мультидисциплінарна команда – співпраця фахівців різних спеціальностей з метою обміну інформацією і досвідом для створення нових і вдосконалених методів вирішення проблем та планування навчальної діяльності дітей з ООП.

Н

Норма (далі – Н.) – у психології Н. називають міру розвитку й виявлення психічних функцій і властивостей. У соціальній психології – існуючий у соціальній спільності чи групі стандарт, порівняння з яким визначає прийнятність і досконалість об'єктів, процедур і продуктів діяльності (зокрема, юридичні, моральні, мовні тощо). Основним змістом Н. виступають передусім вимоги суспільства. Засвоєні суб'єктом Н. значною мірою визначають перебіг його діяльності.

Сьогодні «нормальною» вважають дитину: коли рівень її розвитку відповідає рівню більшості дітей її віку або старшого віку, зважаючи на рівень розвитку суспільства, у якому вона проживає; якщо вона розвивається відповідно до загальних напрямів, що обумовлені розвитком індивідуальних якостей, здібностей і можливостей, конкретно й однозначно домагаючись цілковитого розвитку окремих складових та їх повної інтеграції, долаючи можливі негативні впливи з боку власного організму й оточення; коли вона розвивається згідно із суспільними вимогами, що визначають як її актуальні норми поведінки, так і подальші перспективи її адекватного творчого соціального функціонування у період зрілості.

О.Р. Лурія визначив *п'ять основних умов нормального психічного розвитку*, а саме:

- збереженість структур і функцій центральної нервової системи;
- збереженість аналізаторних систем;
- збереженість мовленнєвої системи;
- нормальний фізичний розвиток;
- адекватне віковим можливостям виховання та навчання.

О

Обдарованість (далі – О.) – сукупність природних задатків як передумова розвитку здібностей до певних видів діяльності; задатки багатофункціональні, на їх основі розвиваються різні здібності (інтелектуальні, художні, фізичні тощо). Розрізняють О. технічну, наукову, зокрема математичну, музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Високий ступінь спеціальної О. називають талантом.

Обдаровані діти (далі – О.д.) – діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності. Для О.д. характерні висока активність розуму, підвищена схильність до розумової діяльності, інтерес до певного виду діяльності, елементи оригінальності в ній, потяг до творчості. Негативні риси О.д. – надмірна зосередженість на улюбленій справі і своїх здібностях, байдужість до інших людей і духовних цінностей, слабка комунікабельність.

Обдарованість прийнято діагностувати за темпом розумового розвитку – ступенем випередження дитиною за інших рівних умов своїх ровесників (на цьому ґрунтуються тести розумової обдарованості й коефіцієнт

інтелектуальності). Раніше за інші можна виявити художню обдарованість дітей (у царині музики, потім – у малюванні). У сфері науки найшвидше проявляється обдарованість до математики.

Обмежена можливість – втрата здатності (в наслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність в межах того, що вважається нормою для людини.

Організація навчання дітей з ООП в закладах позашкільної освіти – для залучення дітей з ООП до творчого процесу у закладі позашкільної освіти, прищеплення їм соціальних цінностей і норм необхідно змінити сам розклад життя цих дітей, їхнє ставлення до себе й навіть змінити відношення батьків, адже на їхні плечі лягають додаткові турботи.

Передумови успішного процесу інтеграції в колектив ЗПО:

- добір занять для кожної дитини відповідно до її особливих нахилів, здібностей і потенційного розвитку;
- визначення способів отримання додаткової освіти, а саме: відвідування гурткових занять на базі закладу позашкільної освіти; індивідуальна робота в групі з 2-3 дітьми; проведення занять удома (для дітей з особливо важким станом здоров'я); відвідування занять гуртків під час перебування в навчально-реабілітаційному центрі (НРЦ); розширення кола спілкування дитини й підвищення якості її соціальної адаптації.

Мета й завдання роботи з дітьми з ООП:

- сприяння залученню дітей до творчого процесу закладу, підвищенню рівня їхніх знань і вмінь, оволодіння новими техніками та методами роботи;
- створення умов для всебічного розвитку дітей;
- розвиток природних умінь, навичок та нахилів;
- виявлення творчо обдарованих дітей;
- сприяння широкому використанню набутих умінь і навичок у різних видах декоративно-ужиткового мистецтва;
- підготовка дітей до участі в конкурсах, виставках, концертах;
- надання родинам підтримки у вирішенні творчих, проблемних завдань.

Основні принципи роботи керівника гуртка з дітьми з ООП:

- дитина повинна мати змогу самостійно обирати й приймати рішення;
- навчання має бути активним;
- тактовність – найважливіша умова в навчанні;
- обов'язково використовувати творчі та оригінальні методики в роботі;
- дозування навантажень для кожної дитини;
- урахування індивідуальних бажань та освітніх потреб;
- установа партнерських взаємин із батьками дітьми і заохочення їх до активної участі в освітньому процесі.

Освітній процес із дітьми з ООП організовують відповідно до робочого навчального плану закладу, складеного на основі Типових навчальних планів

для організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Індивідуальні навчальні програми з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку розробляють для однієї дитини або групи дітей терміном на 1 рік. Двічі на рік їх переглядають із метою коригування.

Правила роботи з дітьми з ООП:

- позитивно ставитися й підтримувати дитину: хвалити, усміхатися, лагідно торкатися;
- оцінювати зусилля, а не результат виконаної роботи;
- користувати чіткими вказівками, раціонально використовувати час, відведений для заняття;
- вчити контролювати власні дії.

Особа з інвалідністю – особа, яка має стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, що під час взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі у житті суспільства на рівні з іншими.

Особливі потреби – термін, прийнятий до вживання в останні десять років, пом'якшений на відміну від термінів «інвалід», «дефектність», «відставання». Синонім – потреба дитини, яка має певні зміни у своєму розвитку. Це стосується дітей з порушенням розвитку (частіше – відставання у фізичному і психічному розвитку) з різних причин: інтелектуальною недорозвиненістю, нервовими порушеннями і хворобами, психологічним травмуванням, наслідками неадекватності самооцінки й неправильного поводження з дітьми та асоціальних умов існування.

Класифікація ООП на базі Міжнародної стандартної класифікації освіти:

- труднощі у навчанні, не обумовлені обмеженнями можливостей;
- обмеження можливостей внаслідок біологічної/органічної причини;
- труднощі через несприятливі соціально-економічні, культурні та/або лінгвістичні умови.

Класифікація ООП на базі Міжнародної стандартної класифікації освіти:

- дитина з порушеннями розвитку – дитина, яка потребує особливої допомоги;
- особлива дитина – це не та дитина, у якої є обмеження здоров'я, а та, у якої порушена взаємодія з людьми і як наслідок – хід розвитку.

II

Пальчикова гімнастика – систематичні вправи для пальців, які використовуються під час занять, прогулянок, у вільний час та сприяють розвитку розумової діяльності, пам'яті, уваги дитини і є потужним засобом підвищення працездатності головного мозку.

Педагогічна підтримка – спільне з учнем визначення його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають

йому зберігати людську гідність, досягати позитивних результатів у навчанні, праці, спілкуванні, способі життя.

Педагогічна справедливість – неупереджене, об'єктивне ставлення педагога до учнів з ООП, яке ґрунтується на любові та повазі до них, абстраговане від особистісних симпатій або антипатій.

Педагогічна технологія – система взаємопов'язаних прийомів, форм та методів організації освітнього процесу, об'єднана єдиною концептуальною основою, цілями й завданнями освіти, та така, що створює задану сукупність умов для навчання, виховання та розвитку вихованців.

Критерії педагогічної технології включають основні характеристики й показники, за якими забезпечується педагогічна діяльність, а саме, це:

- результативність (забезпечення визначеної мети);
- відтворюваність (можливість використання у змінених умовах);
- транслюємність (можливість передачі досвіду її використання у вигляді знань).

Обов'язковими складовими педагогічних технологій є:

- чіткий поелементний опис операції;
- точна характеристика проєктованого гарантованого результату;
- певний алгоритм рішення, згідно з яким педагог може працювати, не опускаючи жодної з операцій, бо кожна з них відіграє особливу функцію, і тільки разом вони визначають цілісний результат.

Ключовою ланкою будь якої технології є детальне визначення кінцевого результату та контроль його досягнення. Процес тільки тоді отримує статус технології, коли він заздалегідь прогнозований, визначені кінцеві властивості продукту та засобів його отримання, сформовані умови для проведення процесу.

Педагогічний оптимізм – впевненість у прогресі розвитку дитини, вірі в її можливості.

Педагогічний патронаж – форма, у випадку якої освітній процес і засвоєння знань забезпечує педагогічний працівник. Така форма передбачена для учнів, які за станом здоров'я не можуть відвідувати заклад освіти щодня, перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я або потребують навчання біля лікарняного ліжка. Також вона пристосована до потреб учнів, що здобувають початкову та базову освіту у школах сільської місцевості, в яких через малокомплектність (менше 5 учнів на клас) не може бути організоване навчання в закладі.

Підходи до надання освіти дітям з ООП – у сучасній освітній політиці розрізняють декілька підходів до навчання дітей з ООП. Основні з них:

- *мейнстрімінг* (загальний потік) – розглядається як стратегія, за якої учні з ООП, спілкуються з однолітками на святах, у рамках різних програм дозвілля але при цьому можуть навіть навчатися в різних школах (розширення соціальних контактів між дітьми з ООП та їхніми однолітками, здебільшого – це позаурочна форма спілкування);

- *інтеграція* (цілий) – процес влаштування дітей з ООП в існуючі заклади загальної середньої освіти (у регулярний освітній простір) з розумінням того, що діти з ООП зможуть пристосуватися до стандартизованих вимог таких закладів (у процесі навчання, виховання, праці, проведення вільного часу). *Розрізняють декілька типів інтеграції: соціальна інтеграція* (залучення дітей з ООП до участі разом з іншими дітьми у позакласній діяльності, однак вони не навчаються разом); *функціональна інтеграція* (діти з ООП спільно навчаються з дітьми з типовим рівнем розвитку в одному закладі освіти. *Існує два типи такої інтеграції: часткова* (діти з ООП навчаються в окремому спеціальному класі/групі або відділені закладу освіти і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи) і *абсолютна* (діти з ООП проводять увесь час у загальноосвітніх класах/групах); при *зворотній інтеграції* діти з типовим рівнем розвитку навчаються у спеціальних школах; *спонтанна* або неконтрольована інтеграція має місце тоді, коли діти з ООП навчаються у загальноосвітніх закладах, не отримуючи при цьому належної спеціальної підготовки; *комбінована інтеграція* (для тих дітей, у яких психофізичний розвиток наближений до вікової норми, але їхнє навчання в умовах масового закладу обов'язково має супроводжуватися корекційною допомогою відповідних фахівців, зокрема педагога-дефектолога спеціального класу); *часткова інтеграція* передбачає перебування дитини з ООП серед своїх здорових однолітків у масовому навчальному закладі лише частину дня (найчастіше другу половину); *тимчасова інтеграція* – за якої всі учні спеціального класу (закладу) незалежно від стану психофізичного розвитку об'єднуються кілька разів на місяць для проведення спільних заходів;
- *інклюзія* (включення) – один із підходів до навчання дітей з ООП. Процес реального включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства. Дитина з ООП – це не обділена долею, це, швидше, визначений спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий їй і оточуючим людям, якщо порушення розглядати в рамках соціальної концепції. Головний сенс процесу інклюзії «Всім тут раді!».

Для розуміння інклюзії мають значення чотири ключові аспекти:

- *інклюзія – це процес* (її слід розглядати як неперервний пошук ефективних способів врахування питання багатоманітності; *інклюзія* навчає співіснувати з відмінностями, які розглядаються як стимул для заохочення дітей і дорослих до навчання);
- *інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів* (передбачає збір, узагальнення і оцінку інформації з великої кількості різних джерел з метою вдосконалення освітньої політики і практики, заохочення дітей і дорослих до навчання);

- *інклюзія створює умови для присутності, участі та досягнень усіх учнів* (термін «присутність» означає місце навчання дітей і те, наскільки регулярно вони його відвідують. Термін «участь» описує якість їхнього навчального досвіду і тому вимагає врахування думок тих, хто навчається. Термін «досягнення» стосується не лише результатів тестів чи екзаменів, а охоплює також результати навчання в межах усіх навчальних планів і програм (curriculum);
- *інклюзія вимагає підвищеної уваги до дітей «групи ризику»*, для яких існує вірогідність виключення чи низької успішності (йдеться про моральний обов'язок вести ретельне спостереження за групами учнів, які за статистикою найчастіше потрапляють до «групи ризику», і, за потреби, вживати заходів для забезпечення їхньої присутності, участі та досягнень у системі загальної освіти.

Термін «інклюзія» відмінний від терміна «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика і процес, який дає змогу всім дітям брати участь в усіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно врахувало й пристосувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Порушення – проблеми, що виникають у функціях або структурах, – істотне відхилення, втрата тощо.

Принцип інклюзивності в освіті – забезпечення всезагального доступу до освіти для всіх дітей, молоді й дорослих, а також сприяння рівності в цій галузі. Принцип інклюзивності передбачає здійснення випереджувальних дій з виявлення бар'єрів і перешкод, з якими стикається багато людей в отриманні доступу до освітніх можливостей, а також із визначення ресурсів, що необхідні для подолання цих перешкод.

Психічне порушення – тимчасове або постійне порушення у психічному розвитку людини, що включає порушення мовлення, емоційної сфери, у тому числі пошкодження мозку, інтелектуальні порушення, затримка психічного розвитку, що створює труднощі у навчанні.

Психогімнастика – спеціальні вправи (етюди, ігри), які спрямовані на розвиток і корекцію пізнавальної та емоційно-особистісної сфери. Дозволяє коректувати поведінку дитини і знімати емоційну напругу. У ній використовуються корисні ігри для дітей, що дозволяють зняти тривожність, агресію, напругу, вчать саморегуляції. Наведемо деякі приклади.

Психолого-педагогічний супровід – системна діяльність практичного психолога та спеціального педагога, спрямованого на створення комплексної системи клініко-психологічних, психологічно-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Психолого-педагогічний супровід освіти – комплексна система взаємопов'язаних заходів щодо вирішення психолого-педагогічних проблем учасників освітнього процесу, яка охоплює індивідуальну і групову діагностику, консультування, побудову індивідуальних навчальних програм тощо.

Психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові заняття (послуги) – діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку та соціалізації дитини з ООП, що здійснюється педагогічними працівниками закладів освіти, ІРЦ або іншими фахівцями з метою максимально можливого розвитку її особистості та подальшої інтеграції в суспільство.

Психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з ООП, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями.

Р

Реабілітація – система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

Реабілітаційні послуги – послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство.

Реабілітаційна установа – заклад чи відділення, структурні підрозділи, незалежно від форм власності, що здійснюють реабілітацію інвалідів і дітей-інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів у сфері реабілітації.

Ресурсна кімната – спеціально облаштована кімната у закладі чи установі освіти, що відповідає принципам універсального дизайну і розумного пристосування, призначена для надання (проведення) індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг/занять; психологічного розвантаження, соціально-побутового орієнтування, набуття навичок самообслуговування.

Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти – структурний підрозділ закладу післядипломної педагогічної освіти, основними завданнями якого є методичне й аналітичне забезпечення діяльності ІРЦ.

Розвиток дитини ООП – взаємопов'язаний процес безперервних кількісних і якісних змін у біологічній, психічній, соціальній і духовній (моральній) сферах, ключовими чинниками яких є процес навчання та виховання.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою

забезпечення реалізації особами з ООП конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

С

Сегрегація – ситуація, у якій діти з ООП отримують освіту у відокремлених закладах/установах, пристосованих до різних (або до певного виду) порушень у дітей, в ізоляції від інших дітей (виключення людей з ООП від більшості).

Скафолдинг – педагогічна технологія, що дає змогу учневі виконати завдання або досягти цілей навчання, недосяжних для його індивідуальних зусиль або можливостей.

Складне порушення – сукупність фізичних та/або психічних порушень.

Соціалізація – процес входження індивіда до соціуму. Передбачає засвоєння ним певної системи цінностей (норм, зразків, знань, уявлень) для функціонування в суспільстві, здобуття власного соціального досвіду та активного формування особистості.

Соціальна допомога – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо.

Соціальна інклюзія – забезпечення того, щоб усі діти й дорослі могли брати участь у житті суспільства як вартісні члени, яких поважають і які роблять свій внесок у це суспільство. Відображає активний і націлений на розвиток людини підхід до соціального добробуту, який передбачає більше, ніж просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків. Вимагає інвестицій і дії для того, щоб створити умови для інклюзії. Це комплексна і складна (вимоглива) концепція, яку не можна зводити лише до одного виміру.

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Соціально-психологічна занедбаність (далі – С.-п.з.) – результат довготривалого позбавлення дитини виховного впливу та соціальних умов для нормального психічного і розумового розвитку. Виявляється у тимчасовій або остаточній втраті можливості розвитку психічних функцій та набуття соціальних навичок.

Соціальна перцепція – цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів (людей, груп, спільностей), яке дає змогу надійніше визначати успішність і перспективи міжособистісної взаємодії.

Соціально-психологічна дезадаптація – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і

спілкування за хибного або недостатньо розвиненого уявлення людини про себе і свої соціальні зв'язки та міжособистісні контакти.

Соціально-психологічний простір – об'єктивна форма суб'єктивного сприйняття, представленого системою певних оцінок, уявлень та образів; соціальна діяльність людей чи груп, відносини і взаємодія між ними, їхні наміри, позиції і цілі, взаємозв'язки і взаємозалежності.

Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти – забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації учнів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку.

Спеціальна освіта – дошкільна, загальна, середня, професійно-технічна та вища освіта, для отримання якої особам з особливими психофізичними розвитку створюють спеціальні умови.

Спеціальні умови для отримання освіти – умови навчання, в тому числі спеціальні програми та методи освіти, індивідуальні технічні навчальні засоби, підручники, навчальні посібники, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, без яких неможливо або ускладнено засвоєння загальноосвітніх та професійних навчальних програм особам з особливостями психофізичного розвитку.

Спеціальні навчальний заклад – навчальний заклад, створений для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку (школа, школа-інтернат, спеціальний навчально-виховний комплекс, об'єднання, навчально-реабілітаційний центр).

Спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку. *З урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей утворюються такі спеціальні школи для дітей з порушеннями:*

- слуху;
- зору;
- опорно-рухового апарату;
- інтелектуального розвитку;
- з тяжкими порушеннями мовлення.

Санаторна школа – заклад загальної середньої освіти з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування. Профіль санаторної школи визначається з урахуванням необхідності лікування відповідних захворювань:

- для дітей з психоневрологічними захворюваннями;
- для дітей, хворих на сколіоз;
- для дітей із захворюваннями серцево-судинної системи тощо.

Навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з ООП, зумовленими складними порушеннями розвитку.

З урахуванням особливостей порушень розвитку дітей утворюють такі навчально-реабілітаційні центри:

- для дітей, які мають порушення слуху у поєднанні з порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату;
- для дітей, які мають порушення зору у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату і сліпоглухих дітей;
- для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку;
- для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення.

Спеціальний навчальний підрозділ – структурний підрозділ закладу загальної середньої освіти, створений для навчання осіб з фізичними та/або розумовими порушеннями, з метою надання спеціальних освітніх послуг, у закладах за місцем проживання осіб.

Структура корекційного освітнього процесу – розвиток дітей з ООП містить такі складові:

- *діагностико-моніторингова* (робота з діагностування – одна з провідних під час навчання дітей з ООП; містить дослідження особливостей і потреб кожного учня, який потребує допомоги; з урахуванням цього розробляють програму – групову або індивідуальну);
- *фізкультурно-оздоровча* (більшість дітей з ООП має відхилення у фізичному розвитку; містить заняття для дітей лікувальною фізкультурою, що допоможе учням навчитися управляти своїм тілом у просторі, відпрацьовувати чіткість рухів, доводячи до автоматизму);
- *освітньо-виховна* (сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості);
- *корекційно-розвивальна* (спрямована на розвиток повноцінної особистості. Її основою є організована діяльність дітей з ООП, спрямована на отримання необхідних для повноцінного життя знань, засвоєння історичного досвіду. Тобто процес навчання має бути організований у такий спосіб, щоб максимально активізувати прагнення учнів до пізнання, що допоможе їм наздогнати в розвитку однолітків, які не мають відхилень у розвитку);
- *соціально-педагогічна* (завершує формування повноцінної особистості, готової до самостійного життя у сучасному суспільстві).

Сучасні моделі залучення дітей та молоді з ООП до позашкільної освіти:

Перша модель. Реалізація соціально-педагогічних задач у процесі освітньої діяльності гуртків (творчих об'єднань) соціально-реабілітаційного

напряму позашкільної освіти (створення і реалізація в закладі відповідних навчальних програм, проектів тощо).

Друга модель. Співробітництво закладу позашкільної освіти з установами для дітей з ООП: спеціальними навчальними закладами (дошкільні, заклади загальної середньої освіти, навчально-виховні комплекси), оздоровчими центрами, молодіжними центрами реабілітації інвалідів тощо) щодо реалізації спільних проектів, соціально-реабілітаційних програм, проведення різних заходів для дітей з психофізичними порушеннями. За такої моделі організаторами/учасниками зазначених заходів можуть виступати педагогічні працівники (керівники гуртків, соціальні педагоги, психологи, педагогічні організатори), учні закладу позашкільної освіти (гуртківці, учасники органів учнівського самоврядування, волонтери тощо).

Третя модель. Організація закладу позашкільної роботи (реабілітаційний центр, клуб тощо), діяльність якого має на меті соціальну реабілітацію дітей з ООП. У такому контексті необхідно зазначити про те, що поліваріативність, відсутність чіткої регламентації у сфері позашкільної освіти створюють підстави для вирішення соціально-педагогічних задач у межах зазначеної моделі.

Сфера соціалізації – середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Т

Технології інклюзивної освіти – технології, які створюють умови для якісної доступної освіти усіх дітей без винятку. Виокремлюють *дві групи інклюзивних технологій*:

– *організаційні* (пов'язані з етапами організації інклюзивного процесу, як-от: технології проектування та програмування; технології командної взаємодії педагога й фахівців; технології організації структурованого, адаптованого та доступного середовища);

– *педагогічні* (відповідно до завдань та ролі в організації спільної освіти дітей із ООП: технології, спрямовані на опанування ключових компетентностей під час спільного навчання дітей із різними освітніми потребами (технології диференційованого навчання; технології індивідуалізації освітнього процесу); технології коригування навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі; технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетентностей, зокрема прийняття, толерантності; технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу).

Технології диференціації навчальної діяльності

– *технологія різнорівневої диференціації навчання* (пов'язана з рівнем засвоєння дітьми програмового матеріалу. За такої технології управління пізнавальною діяльністю здійснюється з метою навчання кожного учня на рівні його індивідуальних можливостей і здібностей через систему малих груп. У педагога з'являється можливість диференційовано допомагати слабшому

учневі та приділяти увагу сильному, більш ефективно працювати зі «складними» дітьми);

- *технологія функціональної диференціації* (організація роботи в групах із розподілом функцій, тобто коли кожна дитина робить свій внесок у загальний результат, виконуючи своє завдання. При цьому дитині з ООП можна запропонувати допоміжні матеріали (наприклад, якщо потрібно скласти речення, дитина користується заздалегідь заготовленими словами-картками, які потрібно розташувати у певній послідовності, якщо потрібно розв'язати задачу – готовим стислим записом її умови тощо);
- *технологія змішаної диференціації* (модель зведених груп) – об'єднана форма двох видів диференціації навчання – за інтересами й за рівнем розвитку.

Технології корекції навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі:

- *спеціальні логопедичні технології та технології спеціальної педагогіки*, спрямовані на коригування порушення (технології сурдо- й тифло-педагогіки);
- *технології нейропсихологічного підходу до корекції навчальних труднощів* (О.Р. Лурія, Л.С. Виготський, Дж. Хінд, Т.В. Ахутіна, Т.Ю. Хотилева) містить загальні підстави, конкретні методи і технології подолання різних видів труднощів навчання, обумовлених недостатньою сформованістю різних психічних функцій. Нейропсихологічна корекція спрямована на стимуляцію розвитку і формування злагодженої, скоординованої діяльності різних структур мозку. За допомогою спеціально розроблених рухових вправ і розвивальних ігор стимулюють формування певних компонентів психічної діяльності: регулювання та контролювання психічної діяльності, моторні навички, зорове, слухове, просторове сприйняття та ін.;
- *технології психолого-педагогічної системи формування і розвитку мовленнєвого слуху та мовленнєвого спілкування у дітей з порушеннями слуху* (система Е.І. Леонгард) активізують мовленнєвий розвиток дітей;
- *технології прикладного аналізу поведінки Applied Behavior Analysis (далі – АВА)*, передбачає навчання дитини більш адекватно виражати свої потреби, тренує навички навчальної поведінки, навички взаємодії, здебільшого в індивідуальному форматі та ін. Метод корекції аутизму, поведінкова терапія або метод прикладного аналізу поведінки. АВА – це розуміння взаємозв'язку поведінки і середовища, вплив факторів навколишнього середовища на поведінку і маніпулювання цими факторами для зміни поведінки людини;
- *технології, спрямовані на розвиток соціальних (життєвих) компетентностей дітей* (існує три типи технологій: *пряме*

навчання соціальних навичок (педагог навчає дітей правильної поведінки через правила та приклади); *формування соціальних навичок через наслідування* (передбачає взаємонавчання дітей, коли більш компетентна в будь-якій галузі дитина стає взірцем для наслідування іншими дітьми; навчання через наслідування важливе для будь-якої дитини, але особливо – для навчання дітей із затримкою психічного розвитку, для дітей з розладами аутистичного спектру); *організація групових видів активності, зокрема й ігрових* (під час організації групових видів активності: чергування, підготовка до свята, робота в навчальних групах допомога у виконанні завдання, пересування закладом освіти та поза ним, організоване для незрячих дітей або дітей з порушеннями опорно-рухового апарату педагог: планує групову активність дітей, сприяє їхній ефективній соціальній взаємодії; обирає учасників групи (тобто дітей з обмеженими можливостями та соціально компетентних однолітків); у перебігу дії пропонує ідеї взаємодії, коли це необхідно).

У вітчизняній педагогіці завдання дидактики розв'язують за допомогою доступних для всіх дітей під час організації спільного навчання:

- *соціоігрових технологій* (Є.Є. Шулешко, В.М. Букатов) (далі – С.т.). Їх використання дає змогу успішно вводити дітей з ООП в умови закладів освіти, допомагає всім дітям набувати навичок взаємодії з однолітками та створює при цьому кожній дитині сприятливі умови для індивідуального розвитку у своєму темпі. С.т. передбачають дидактичні ігри, сконструйовані на основі театральних вправ, вуличних і навчальних вправ, які не тільки розвивають увагу, волю, пам'ять, мовлення, кмітливість, координацію рухів і інше, а й формують навички ділової взаємодії однолітків одне з одним і з педагогом, що особливо важливо в умовах інклюзивної освіти. Завдяки С.т.: опановують освітню програму; засвоюють правила поведінки й ролі в соціальній групі однолітків (міні-моделі суспільства), що потім переносять у «велике життя»; розглядають можливості груп, колективів – чого можна досягти з допомогою колективної роботи; набувають навичок спільної колективної діяльності, відпрацьовують індивідуальні характеристики учнів, необхідні для досягнення поставленої ігрової мети; накопичують культурні традиції, утілені в грі учнями, педагогами, залученими додатковими засобами – наочними посібниками, підручниками, комп'ютерними технологіями.

Здоров'язберігаючі технології під час роботи з дітьми з ООП – це система заходів, що передбачає взаємозв'язок та взаємодію всіх чинників освітнього середовища, спрямованих на збереження здоров'я дитини на всіх етапах її навчання й розвитку. Здоров'язберігаючі технології – це:

- диференційоване навчання;
- раціональна організація заняття;

- створення сприятливого психологічного клімату;
- нейрогімнастика;
- комунікативні ігри;
- арт-методи;
- розвиток дрібної пальцевої моторики;
- когнітивні вправи;
- кінезіологічні вправи;
- антистресова гімнастика;
- зорова гімнастика;
- динамічні паузи тощо.

Арт-терапія – лікувально-профілактична й корекційна діяльність із використанням засобів мистецтва. Надає дитині можливість програти, пережити будь-яку проблему (ситуацію) найбільш зручним для психіки дитини способом і передбачає роботу з малюнками, глиною, тістом, вишивкою, книгою тощо.

Різновиди арт-терапевтичних послуг:

- *ізотерапія* (застосування засобів образотворчого мистецтва з метою розвитку особистості дитини. Для ізотерапії підходять усі види художніх матеріалів: малюнок, колаж, аплікація, ліплення, скульптура, готові твори художнього мистецтва);
- *драмотерапія* (театральні постановки різної тематики позитивно впливають на пам'ять, волю, уяву, почуття, увагу та мислення);
- *музикотерапія* (розвиток дитини за допомогою музики включає такі напрями: вокалотерапія (співи), музикотерапія в рухах (танці, хореотерапія, музично-ритмічні ігри), інструментальна (гра на музичних інструментах));
- *кольоротерапія* (спосіб впливу на психоемоційний стан дитини за допомогою певних кольорів);
- *казкотерапія* (вплив на дитину через казку; процес казкотерапії дає змогу дитині усвідомити і проаналізувати свої проблеми, побачити шляхи їх вирішення; добре долає у дітей високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, сприяє адаптації у дитячому колективі. Прийоми роботи з казкою: аналіз казок, розповідання казок, переписування казок, постановка казок за допомогою ляльок, малювання за мотивами казки, програвання епізодів казки, складання казок);
- *лялькотерапія* (заснована на процесах ідентифікації дитини з улюбленим героєм казки чи улюбленою іграшкою; ляльку використовують як проміжний об'єкт взаємодії дитини та дорослого; дитина, пізнаючи реальний світ, його соціальні зв'язки і стосунки, активно проектує досвід у специфічну ігрову ситуацію);
- танцотерапія* (реалізується через різні види танцю для вираження почуттів, емоцій, думок; позбавлення м'язового напруження, розвиток соціальних навичок);

- *фототерапія* (здійснюється через серію авторських фотографій, які потім аналізуються. Основним змістом фототерапії є створення та/або сприйняття фотографічних образів, що доповнюється їх обговоренням і творчою діяльністю (малювання, колаж, інсталяція готових знімків, виготовлення з фотографій і подальша гра з ними, сценічна вистава тощо);
- *піскотерапія* (спосіб розвитку дитини шляхом використання піску. Дитина виражає на піску те, що спонтанно виникає впродовж заняття. У процесі роботи вона може змішувати пісок з водою, якщо їй необхідно створити різні вологі ландшафти, гори тощо. Під час занять використовуються мініатюрні фігури: людей (різних статей), тварин, дерев, будівель та багато інших для того, щоб дати дитині стимул створювати власний світ. За допомогою пісочної терапії вирішуються внутрішні проблеми, успішно корегуються дитяча агресія і тривожність, знімаються емоційне напруження, невпевненість і страх);
- *ігротерапія* (вплив на розвиток особистості дитини за допомогою гри).

Толерантність – прийняття і правильне розуміння багатоманітності світу, сформованість у свідомості вихованців намірів і вмінь безконфліктного життя в класі/групі, родині, суспільстві, поваги до прав і свобод кожної особи.

Тьютор (спостерігаю, піклуюсь) – фахівець, який створює умови для успішної інтеграції учнів з ООП в освітнє й соціальне середовище закладу освіти. У системі інклюзивної освіти зазначених фахівців називають *педагог супроводу, адаптор*.

У

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Література

1. Андрейчин С. Система впровадження арт-методів у роботу практичного психолога / С.Р. Андрейчин // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 5. – С. 13–19.
2. Безклинська О. Музикотерапія під час роботи з дітьми з особливими потребами / О. Безклинська, Т. Миронова // Позашкілля. – 2014. – № 12. – С. 61–64.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Перун, 2001. – 1426 с.
4. Витак Г. Чинник арт-терапії в соціальній адаптації осіб з особливими фізичними потребами / Г. Витак // Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упор. : А.І. Душний, В.І. Ільницький, А.І. Душний, І. Зимомря та ін.]. – Дрогобич, 2012. – Вип. 1. – С. 35–42.
5. Голінська Т. Арт-терапевтичні впливи на особистість дитини / Т.М. Голінська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 6. – С. 16–19.
6. Дубейко Л. Діти з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому навчальному закладі / Л.О. Дубейко // Інформатика в школі. – 2014. – № 10. – Вкладка: с. 2–3.
7. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / упоряд. А.А. Колупаєва; ред. рада М. Мосієнко, М. Голубенко, Т. Шаповал, Г. Харук; авт. кол.: І. Луценко, Д. Романовська, Л. Кирилецька та ін. – Київ : ВГ Шкільний світ, 2015. – 200 с. – (Б-ка Шкільного світу).
8. Клім-Клімашевська А. Освіта дітей з особливими потребами в умовах інклюзії: досвід Польщі / А. Клім-Клімашевська // Рідна школа. – 2015. – № 3. – С. 72–74.
9. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. – Харків : Вид-во «Ранок», 2019. – 304 с.
10. Колупаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
11. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. / А.А. Колупаєва – К. : «Самміт-Книга», 2009. – 272с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
12. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. / М.А. Порошенко – К. : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. – 300 с.

Підписано до друку 20.08.2020 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 2,5.
Наклад 50 прим. Зам. № 1691.

Видавництво Б. І. Маторіна
84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
